

УДК 099.5:027.54:37-043.86(477-25)

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).166177](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).166177)

Дроншкевич Олеся Віталіївна,

науковий співробітник

відділу наукової організації та зберігання фонду

Державної науково-педагогічної бібліотеки ім. В. О. Сухомлинського

вул. М. Берлінського, 9, м. Київ, 04060, Україна

тел.: (097) 937 94 97

e-mail: o_lessia@ukr.net

**РОЛЬ ОСОБИСТИХ БІБЛІОТЕК У ВИВЧЕННІ ПИТАНЬ
РОЗВИТКУ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ
(НА ПРИКЛАДІ ВИДАНЬ З БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОГО
ПЕДАГОГА М. М. ВОЛОДКЕВИЧА У ФОНДІ ДНПБ УКРАЇНИ
ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО)**

У статті представлено огляд іноземних видань з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, що мають штампи бібліотеки М. М. Володкевича та Київського жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич, а також здійснено коротку історичну розвідку щодо заснування та основних аспектів діяльності училища, висвітлено педагогічні погляди його засновників – Миколи Миколайовича та Людмили Миколаївни Володкевичів.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, іноземні видання, особиста бібліотека, М. М. Володкевич, жіноча освіта, Київське жіноче комерційне училище.

В умовах сучасних процесів утвердження національної ідентичності, важливим моментом є вивчення різних проявів культурного життя. Зокрема, варто звернути увагу на розвиток освіти на українських землях у складі Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст.

Джерельною базою дослідження стали іншомовні видання з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського психолого-педагогічного, методичного, загальнонаукового спрямування тощо, що містять штампи «Бібліотека Н. Н. Володкевича» та «Женское Комерч. Училище Л. Н. Володкевич в Киеве» та окремі праці, що належать перу М. М. Володкевича [2]. Основні відомості про розвиток жіночої освіти на теренах Російської імперії викладено у праці О. О. Ліхачової [5].

Загальний стан розвитку шкільної освіти в українських землях у складі Російської імперії розглянуто у статті Н. Дічек, що увійшла до складу колективної монографії «Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.)» [4]. Дослідниця наголошує, що саме у цей час склалися сприятливі умови для впровадження диференційованої освіти, пошу-

ку нових освітніх методик та підходів для підготовки молоді до нових реалій суспільно-економічного та культурного життя. У іншій статті, «Гуманістична спрямованість діяльності першого в Україні (1900–1917 рр.) жіночого приватного комерційного училища Л. М. Володкевич» [3], висвітлено особливості педагогічного, методичного та соціально-економічного підходів засновників комерційного училища до організації навчального процесу, створення навчальних програм та матеріального забезпечення навчального закладу. Зокрема, у статті розглянуто критерії, за якими здійснювався набір учениць та встановлення для них плати за навчання (чи, у низці випадків, звільнення від неї найбільш малозабезпечених дівчат). Стаття В. В. Вдовенко присвячена дослідженню особистості Миколи Миколайовича Володкевича як педагога та автора власної методики викладання [1]. Н. М. Стрілецька акцентувала увагу на важливості вироблення наукового світогляду, розглянула теоретичні та методичні аспекти реалізації міжпредметних зв'язків. Зокрема, автор наголошує на актуальності ідеї М. М. Володкевича щодо максимального наближення шкільної програми до повсякденного життя дитини [6].

Метою статті є огляд іноземних видань із бібліотеки українського педагога М. М. Володкевича (1860–1924 рр.) та Київського жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич, визначення їх основних тематичних груп, а також дослідження історичного контексту формування приватної бібліотеки подружжя Володкевичів.

Проведене дослідження показало, що подружжя Володкевичів мали значний вплив на розвиток жіночої професійної освіти у Києві та на українських землях, що входили тоді до складу Російської імперії. Ними було розроблено концепцію навчального закладу, який відповідав тогочасним вимогам з підготовки дівчат до самостійної професійної діяльності та фінансової незалежності.

Починаючи з XIX – початку XX ст. в освітній системі Російської імперії на основі західноєвропейського досвіду з'являється практика щодо диференційованого навчання [4, с. 74–75]. Загальна лібералізація суспільно-політичного життя в імперії внаслідок реформ 60–70-х рр. XIX ст. сприяла зростанню культурно-просвітницької діяльності та поставила на порядок денний питання про розвиток нових та модернізацію вже існуючих галузей промисловості, сільського господарства, освіти та науки тощо. А отже, виявила необхідність спеціалізації молоді щодо відповідного профілю: науково-теоретичного, технічного, торговельно-економічного, творчого та ін. Відповідно, крім народних шкіл, сільських та міських училищ, гімназій та університетів як осередків вищої освіти та академічної науки відкриваються спеціалізовані навчальні заклади – педагогічні, комерційні, ремісничі тощо. Ці училища надавали, окрім базової середньої освіти, професійні знання з тієї чи іншої галузі, дозволяючи випускникам отримати можливість заробітку та самореалізації. Одним з таких закладів стало жіноче комерційне училище Л. М. Володкевич.

Дослідниця Н. П. Дічек вважає основним натхненником створення жіночого Комерційного училища в Києві М. М. Володкевича (1860–1932 рр.) [4, с. 74–75], який і став його директором [1, с. 70]. На момент відкриття навчального закладу він мав достатній досвід викладання, оскільки обіймав посаду приват-доцента кафедри хімії Київського університету Св. Володимира, паралельно викладав у Фундуклеївській жіночій гімназії [3, с. 22]. Статут училища було прийнято у 1900 р., згідно з його пунктами освіти в закладі могли отримувати представниці різних соціальних станів, віросповідань, рівня доходів родини. Як стверджують дослідники, основною метою створення навчального закладу було випробування на практиці ідей та принципів педагогіки, розроблених М. М. Володкевичем. Крім того, він є автором ряду праць, де було висвітлено методику викладання математики, фізики та інших природничих наук [1, с. 71–72].

У 1907 р. у семикласному училищі було запроваджено 8-й клас, педагогічний – з огляду на те, що дівчата, як майбутні матері й дружини, мають бути ознайомлені з основами педагогіки та виховання дітей [4, с. 91]. Після закінчення училища випускниці мали право працювати не лише у комерційній сфері, але й гувернантками, домашніми вчителями [4, с. 72], що було значним поступом у актуальній на той час проблемі освіти жінок.

На перший план у методиці викладання виступає ідея самонавчання та самовиховання, оскільки, як стверджував М. М. Володкевич, одне лише вивчення програми не дозволить виховати особистість. Іншим вагомим складником навчання педагог вважав практичне застосування набутих знань під керівництвом викладача [1, с. 72]. Велика увага приділялася вивченню загальноосвітніх предметів. Зокрема, вивчення Закону Божого, російської мови та літератури, французької й німецької мов, історії, географії, різних розділів математики, космографії, природознавства, фізики, каліграфії, малювання, ліплення, гімнастики, рукоділля займало близько 80 % загальної кількості уроків. Профільні навчальні предмети (комерційна арифметика, бухгалтерія, комерційна кореспонденція (на російській та іноземних мовах), політична економія, правознавство (переважно торгівельне та промислове), хімія й товарознавство з технологією, комерційна географія) починали викладатися у 6–7-х класах. За цією програмою можна визначити її природничо-математичне спрямування, яке М. М. Володкевич вважав основоположним у формуванні нового типу культури та наукового світогляду і, відповідно, висував на перший план у розробці власної педагогічної системи [2, с. 7]. Варто зазначити, що з перших днів існування комерційного училища Л. М. Володкевич відмовилася від використання прибутку від діяльності навчального закладу для власної вигоди і, разом з М. М. Володкевичем, який викладав в училищі математику та хімію, отримувала оплату згідно з обов'язками наглядача та вчителя [4, с. 95].

М. М. Володкевич був прихильником відмови від традиційної для шкіл Російської імперії системи оцінювання, а натомість пропонував шкалу вимірю-

вання навчальних досягнень учнів словами та ведення спеціальних журналів-характеристик [1, с. 98].

У 1913 р. за значний внесок у розвиток освіти, розробку та впровадження новаторських для початку ХХ ст. педагогічних ідей та багаторічну творчу працю М. М. Володкевич під час Всеросійської виставки у Києві був нагороджений великою золотою медаллю. Таку ж медаль отримало і засноване Володкевичами училище [1, с. 79].

Загальна кількість видань іноземними мовами з фонду книгозбірні, що мають штампи бібліотеки М. М. Володкевича та Жіночого Комерційного училища Л. М. Володкевич у м. Києві складає 346 документів з різних галузей знань англійською, німецькою та французькою мовами. Загалом штампи бібліотеки М. М. Володкевича виявлено на 259 примірниках; одночасно як бібліотеки М. М. Володкевича так і Жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич у м. Києві – 85; Жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич у м. Києві – 2. Серед них найбільше видань французькою мовою – 204. Книг німецькою мовою виявлено 81, англійською – 60. Окремо слід згадати збірку творів Вергілія, видану у 1870 р. в Лейпцігу та є єдиною з усього переліку видань, що надрукована латинською мовою [12].

Тематична структура виявлених видань досить різноманітна і відображає широкий спектр інтересів їх власників. Зокрема, М. М. Володкевич та його дружина цікавилися розвитком зарубіжної педагогічної думки, збирали літературу, присвячену організації шкільних приміщень, освітнього процесу, управлінню навчальними закладами. Велику увагу приділяли найбільш новим на той час розробкам з методології викладання навчальних предметів, за допомогою яких можна було зацікавити учнів, сприяти найбільш ефективному та якісному засвоєнню ними навчального матеріалу. Можна припустити, що ці видання стали основою для авторських розробок М. М. Володкевича під час створення та розвитку жіночого комерційного училища, його навчальних програм та вибору оптимального способу узгодження теоретичних відомостей та практичних навичок випускниць навчального закладу та їх подальшої успішної адаптації у суспільно-економічному просторі.

Основний масив видань з бібліотеки М. М. Володкевича іноземними мовами (173 назви) становить література, присвячена питанням педагогіки, включаючи загальну педагогіку, методику викладання, виховання, нормативно-правове регулювання освіти за кордоном та особливості організації освіти Західної Європи та США. Серед них найбільш значимими можна вважати видання «Великої дидактики» Я. А. Коменського (Comenius J. A. *Große Unterrichtslehre*) [7], збірник творів М. Лютера (Luther M. Dr. Martin Luthers *Pädagogische Schriften*, Педагогічні твори Мартіна Лютера.) [10], праці відомого німецького педагога, розробника концепції так званої «педагогіки дії» В. А. Лая (зокрема, Lay W. A. *Experimentelle Didaktik. Ihre grundlegung mit besonderer Rücksicht auf Muskelsinn, Wille und Tat.* – Т. 1. Allgemeiner teil. Лай В. А. Експериментальна Дидактика. Її підстави з особливим урахуванням м'язів почуттів, волі

і вчинків) [9], автора нової системи виховання дитини Ф. Фребеля (Fröbel Fr. Friedrich Fröbel's Menschen-Erziehung, Erziehungs-, Unterrichts- und Lehrkunst Wien, Leipzig. Виховання людини, виховання, викладання і мистецтво Фрідріха Фребеля) [8], Й. Г. Песталоцці – розробника концепції природо відповідного та розвиваючого виховання (Pestalozzi J. H. Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Mit einer Einleitung: Johann Heinrich Pestalozzi's Leben, Werke und Grundsätze. Песталоцці Й. Г. Як Гертруда вчить своїх дітей: Зі вступом про життя, діяльність і принципи Песталоцці) [11], Ж.-Ж. Руссо, К. Гельвеція тощо.

Серед видань з цієї бібліотеки було виявлено працю М. Володкевича, видану в Берліні 1907 року німецькою мовою (Wolodkewitsch N. Eine Untersuchung der höheren Geistesfähigkeiten bei Schulkindern Berlin. Володкевич М. Досвід дослідження вищих розумових здібностей у дітей шкільного віку) [13]. Видання присвячене розробці та практичному використанню спеціальних тестів для визначення вікових та психічних характеристик розвитку розумових здібностей у школярів. Ймовірно, увага до дитячої психології значною мірою сприяла розробці М. М. Володкевичем авторської системи оцінювання навчальних досягнень учениць закладу [3, с. 24]

Значну частину колекції складає художня література – 52 назви, видання з психології (у тому числі дитячої та спеціальної) – 26, з філософії та риторики – 26, навчальні посібники, підручники, спеціалізовані видання з різних галузей знань (біологія, географія, геологія, економіка, зоологія, історія, літературознавство, мовознавство, право, природознавство, релігія, соціальні науки, фізика тощо) – 52 примірники.

Таким чином, можна стверджувати, що масив видань з бібліотеки М. М. Володкевича та Київського жіночого комерційного училища становить важливу джерельну базу для сучасних дослідників з проблем зарубіжної педагогіки, освіти, методики навчання кінця ХІХ – початку ХХ ст. та її використання на теренах українських земель. Подальше дослідження та розкриття змісту видань допоможе введенню до наукового обігу матеріалів, що сприятимуть детальнішому вивченню внеску українських педагогів, громадських та культурних діячів у підвищення рівня освіченості різних верств населення та їх включення у активну суспільно-економічну діяльність і, зокрема, особливостей розвитку жіночої освіти в Україні вищезазначеного періоду.

Список використаної літератури:

1. *Вдовенко В. В.* Український педагог і методист Микола Володкевич / В. В. Вдовенко, О. В. Гур'янова, В. В. Постолатій // *Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-т. Серія: Педагогічні науки.* – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 101. – С. 70–79.
2. *Володкевич Н.* К вопросу о реформе преподавания математики / Н. Володкевич. – СПб. ; Киев : Сотрудник, 1910. – 57 с.
3. *Дічек Н. П.* Гуманістична спрямованість діяльності першого в Україні (1900–1917 рр.) жіночого приватного комерційного училища Л. М. Володкевич / Н. П. Дічек // *Рідна шк.* – 2004. – № 9. – С. 64–66.
4. *Дічек Н. П.* Підходи до диференціації шкільного навчання на українських землях Російської імперії / Н. П. Дічек // *Диференційований підхід в історії української школи (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.).* – Київ : Пед. думка, 2013. – С. 74–117.

5. *Лихачева Е.* Материалы для истории женского образования в России / Е. Лихачева.– СПб., 1895. – 271 с.
6. *Стрілецька Н. М.* Теоретичні та методичні аспекти реалізації міжпредметних зв'язків під час навчання математики в школі у педагогічній спадщині М. М. Володкевича (1860–1924 pp.) / Н. М. Стрілецька // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів, 2013. – Вип. 110. – С. 97–101. – Відомості доступні також через Інтернет: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1293 (дата звернення: 22.06.2019).
7. *Comenius J. A.* Große Unterrichtslehre / J. A. Comenius. – Leipzig, 1878. – Aufl. 4. – 472 S.
8. *Fröbel Fr.* Friedrich Fröbel's Menschen-Erziehung, Erziehungs-, Unterrichts- und Lehrkunst / Fr. Fröbel. – Wien ; Leipzig, – 1883 – 368 S.
9. *Lay W. A.* Führer durch den Rechtschreib-Unterricht gegründet auf psychologische Versuche und angeschlossen an seine Entwicklungsgeschichte und eine Kritik des ersten Sach- und Sprachunterrichts / W. A. Lay. – Karlsruhe : Verlag von Otto Nemnich, 1899. – Aufl. 2. – 202 S.
10. *Luther M.* Dr. Martin Luthers Pädagogische Schriften / M. Luther. – Wien ; Leipzig, 1884. – 412 S.
11. *Pestalozzi J. H.* Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Mit einer Einleitung: Johann Heinrich Pestalozzi's Leben, Werke und Grundsätze / J. H. Pestalozzi. – Wien ; Leipzig, 1890. – Auf. 2. – 304 S.
12. *Virgili Maronis P.* Opera / Maronis P. Virgili. – Lipsiae : Sumptibus Ottonis Holtze, 1870. – 452 p.
13. *Wolodkewitsch N.* Eine Untersuchung der höheren Geistesfähigkeiten bei Schulkindern / N. Wolodkewitsch. – Berlin, 1907 – 258 S.

References:

1. Vdovenko V. V. Ukrainskyi pedahoh i metodyst Mykola Volodkevych [Ukrainian teacher and methodologist Mykola Volodkevich]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky [Academic notes of Kirovohrad State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences.]*. Kirovograd, 2011, vol. 101, pp. 70–79.
2. Volodkevych N. *K voprosu o reforme prepodavaniya matematyky [On the issue of reforming the teaching of mathematics]*. Sankt-Peterburg, Kiev, 1910, 57 p.
3. Dichek N. P. Humanistychna spryamovanist diialnosti pershoho v Ukraini (1900.1917) zhinochoho pryvatnoho komertsinoho uchylshcha L. M. Volodkevych [Humanistic orientation of the activities of the first women's private commercial school in Ukraine (1900-1917) L. M. Volodkiewicz]. *Ridna shkola [Own school.]*. 2004, vol. 9, pp. 64–66.
4. Dichek N. P. Pidkhody do dyferentsiatsii shkilnoho navchannia na ukrainskykh zemliakh Rosiiskoi imperii [Approaches to the differentiation of school education in the Ukrainian lands of the Russian Empire]. *Dyferentsiiovanyi pidkhid v istorii ukrainskoi shkoly (kinets XIX – persha tretyna XX st.) [Differentiated approach in the history of the Ukrainian school. (the end of the XIX – the first third of XX century.)]*. Kiev, 2013, pp. 74–117.
5. Lykhacheva E. *Materyaly dlia istoriy zhenskoho obrazovaniya v Rossy [Materials for the history of women's education in Russia]*. Sankt-Peterburg, 1895, 271 p.
6. Striletska N. M. Teoretychni ta metodychni aspekty realizatsii mizhpredmetnykh zviazkiv pid chas navchannia matematyky v shkoli u pedahohichnii spadshchyni M. M. Volodkevycha (1860–1924) [Theoretical and methodical aspects of the implementation of interdisciplinary connections during the study of mathematics at school in the pedagogical heritage of MM Volodkiewicz (1860–1924)]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University]*. Chernigov, 2013, pp. 97–101. Available at http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1293.
7. Comenius J. A. *Große Unterrichtslehre [The Great Didactic]*. Leipzig, vol. 4, 1878, 472 p.
8. Fröbel Fr. *Friedrich Fröbels Menschen-Erziehung, Erziehungs-, Unterrichts- und Lehrkunst [Friedrich Fröbels Human Education, Teaching and Teaching Art]*. Wien, Leipzig, 1883, 368 p.
9. Lay W. A. *Führer durch den Rechtschreib-Unterricht gegründet auf psychologische Versuche und angeschlossen an seine Entwicklungsgeschichte und eine Kritik des ersten Sach- und Sprachunterrichts [Guide through spelling lessons based on psychological experiments and connected to its history of development and a critique of the first subject and language teaching]*. Karlsruhe, vol. 2, 1899, 202 p.
10. Luther M. *Dr. Martin Luthers Pädagogische Schriften [Martin Luthers Pädagogische Schriften]*. Wien, Leipzig, 1884, 412 s.

11. Pestalozzi J. H. *Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Mit einer Einleitung: Johann Heinrich Pestalozzi's Leben, Werke und Grundsätze [Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Mit einer Einleitung: Johann Heinrich Pestalozzi's Leben, Werke und Grundsätze]*. Wien, Leipzig, 1890, vol. 2, 304 p.
12. Virgili Maronis P. *Opera [Opera]*. Lipsiae, 1870, 452 p.
- [2]. Wolodkewitsch N. *Eine Untersuchung der höheren Geistesfähigkeiten bei Schulkindern [An investigation of the higher mental abilities of schoolchildren]*. Berlin, 1907, 258 p.

Надійшла 03.07.2019 р.

Дроншкевич О. В.,
научный сотрудник
Государственной научно-педагогической
библиотеки им. В. А. Сухомлинского,
ул. М. Берлинского, 9, г. Киев, 04060, Украина,
тел.: 380 (97) 937 94 97
e-mail: o_lessia@ukr.net

**РОЛЬ ЛИЧНЫХ БИБЛИОТЕК В ИЗУЧЕНИИ ВОПРОСОВ
РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И КУЛЬТУРЫ
(НА ПРИМЕРЕ ИЗДАНИЙ ИЗ БИБЛИОТЕКИ
УКРАИНСКОГО ПЕДАГОГА Н. Н. ВОЛОДКЕВИЧА
В ФОНДЕ ГНПБ УКРАИНЫ ИМ. В. А. СУХОМЛИНСКОГО)**

В статье рассматриваются иностранные издания из фонда Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского, которые имеют штампы библиотеки Н. Н. Володкевича и Киевского женского коммерческого училища Л. Н. Володкевич, а также помещена краткая историческая справка относительно основания и основных аспектов деятельности училища, изложены педагогические взгляды его основателей, Н. Н. и Л. Н. Володкевичей.

Ключевые слова: Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского, иностранные издания, Н. Н. Володкевич, женское образование.

Dronshkevych O. V.,

Researcher of the

Department of scientific organization and fond preservation of the
V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

9 M. Berlynskyi St., Kyiv, 04060, Ukraine

tel.: 380 (97) 937 94 97

e-mail: o_lessia@ukr.net

**THE ROLE OF PERSONAL LIBRARIES IN STUDYING
THE ISSUES OF DEVELOPMENT OF EDUCATION
AND CULTURE (ON THE EXAMPLE OF PUBLICATIONS
FROM THE LIBRARY OF UKRAINIAN TEACHER
M. M. VOLODKEVICH IN THE FUND
OF V. O. SUKHOMLINSKY STATE SCIENTIFIC
AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE)**

Summary

The article deals with foreign publications from the Fund of the V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, which have the stamps of the library of N. N. Volodkevich and the Kiev Women's Commercial School of L. N. Volodkevich, as well as a brief historical reference concerning the basis and the main aspects of the school's activities, pedagogical views of its founders M. M. and L. M. Volodkiewicz are outlined.

Keywords: V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, foreign publications, personal library, M. M. Volodkiewicz, female education.